

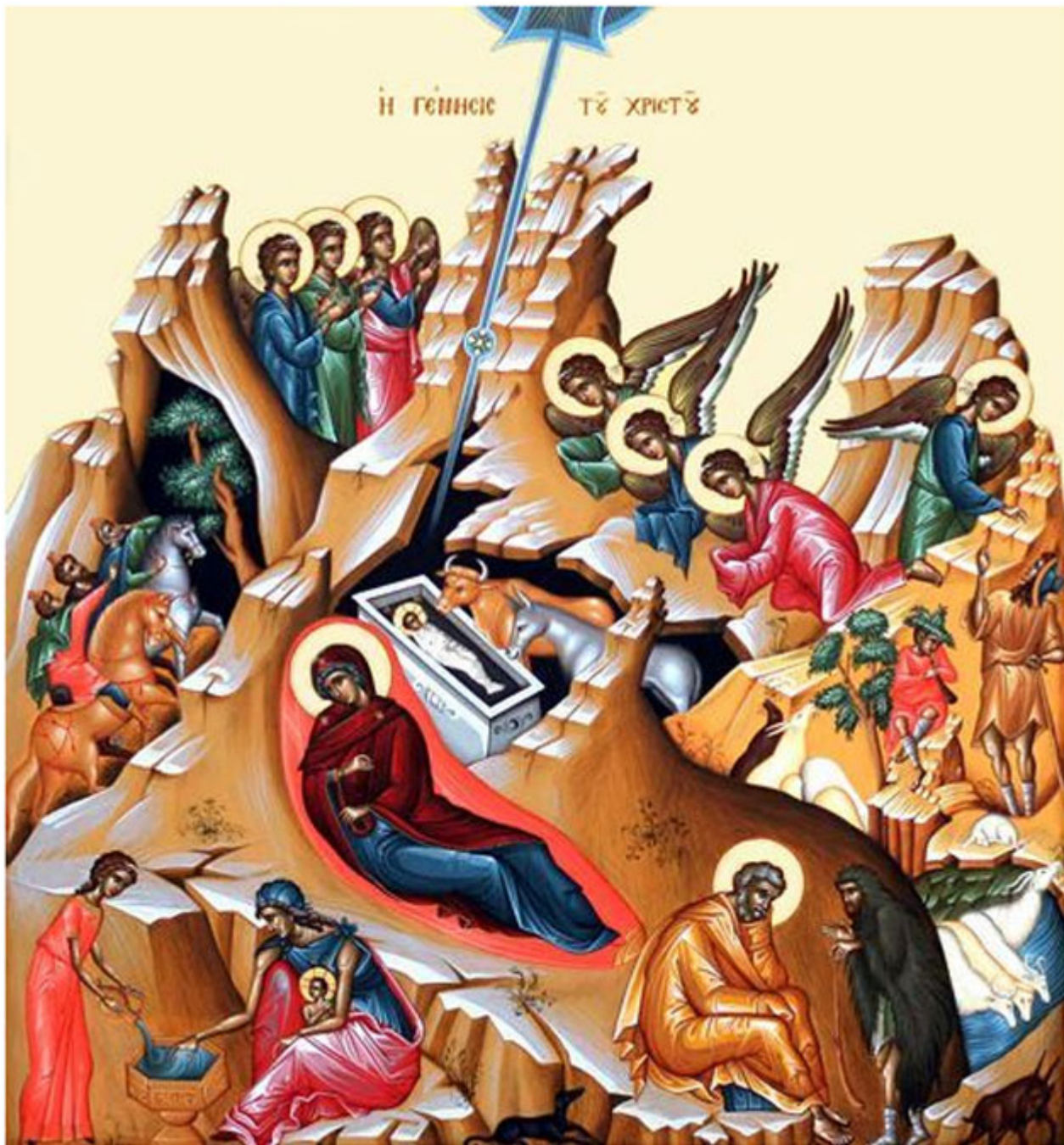
«Δεν πρόκειται για μια εικόνα αλλά για μια πολυεικόνα της Γέννησης του Χριστού»

Πολιτισμός / Αγιογραφία

Μιχάλης Κουτσός, Φιλολόγος - Συγγραφέας

Συμπυκνωμένο το βαθύ νόημα των Χριστουγέννων θα το αντιληφθούμε αν παρατηρήσουμε την εικόνα της Γέννησης του Χριστού. Με την ερμηνεία της εικόνας των Χριστουγέννων έχουν ασχοληθεί πολλοί ειδικοί για το θέμα, όπως ο Ουσπένσκι, καθηγητής εικονογραφίας σε ορθόδοξο ινστιτούτο της Γαλλίας, ο Αρχιμανδρίτης Γεράσιμος Φραγκουλάκης, ο π. Κωνσταντίνος Στρατηγόπουλος, ο θεολόγος Κωνσταντίνος Κόττης και πολλοί άλλοι. Εμείς θα επισημάνουμε ορισμένα χαρακτηριστικά, για να καταλάβουμε το βαθύ και μυστηριακό νόημα αυτού του μεγάλου γεγονότος.

Πριν μπούμε σε λεπτομέρειες πρέπει να επισημάνουμε ότι δεν πρόκειται για μια εικόνα αλλά για μια πολυεικόνα, στην οποία πολλά γεγονότα που απέχουν χρονικά και τοπικά ενώνονται για να φανεί ότι η γέννηση του Χριστού είναι ένα συνεχές παρόν. Είναι και αυτός ένας τρόπος «υπερβατικός» της βυζαντινής αγιογραφίας που σκοπό έχει να συμπυκνώνει πολλές σκηνές και νοήματα, προκειμένου να δώσει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα του γεγονότος.

Παρατηρώντας την πιο αντιπροσωπευτική εικόνα της Γέννησης του Χριστού μπορούμε να δούμε τον ρόλο που παίζει το κάθε πρόσωπο.

Καταρχάς, ενώ ευαγγελιστής Λουκάς μιλάει για φάτνη ο αγιογράφος παρουσιάζει

ένα σπήλαιο σκοτεινό. Τα Ευαγγέλια δεν λένε τίποτε για το σπήλαιο, γι' αυτό μας πληροφορεί η Παράδοση. Το σπήλαιο είναι σκοτεινό και το Παιδίον, που είναι αναπεσμένο, είναι ο ίδιος ο Θεός, ο «Ηλιος της Δικαιοσύνης», που φανερώθηκε σ' εκείνους που κάθονταν «εν σκότει και σκιά θανάτου», για να τους σώσει από την κατάρα του προπατορικού αμαρτήματος, για να μεταμορφώσει την ανθρώπινη φύση και να της ξαναδώσει το αρχέγονο κάλλος.

Στο κέντρο της παράστασης δεσπόζει όχι η Παναγία, γιατί αυτή είναι λίγο πιο κάτω, αλλά ο Χριστός ως βρέφος όχι σπαργανωμένος αλλά σαβανωμένος, μέσα όχι σε φάτνη αλλά σε τάφο. Όλα αυτά δηλώνουν ότι αυτό το βρέφος πρόκειται να πεθάνει, να σαβανωθεί και να ταφεί. Ο Χριστός έρχεται με σκοπό σταυρωθεί, να πάθει και να αναστηθεί. Η εικονογραφία σε αυτό το σημείο συμβαδίζει και με την υμνογραφία.

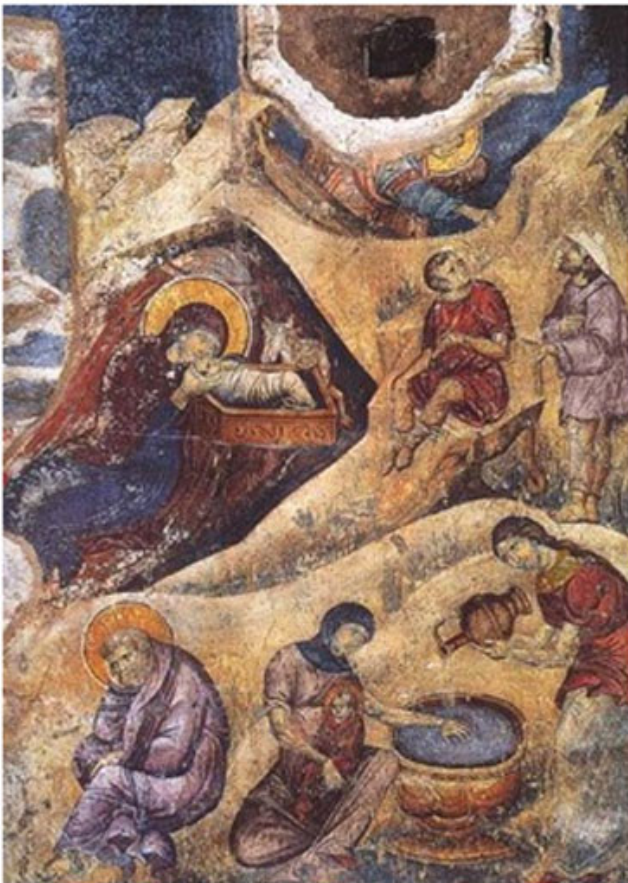

Τα άλογα ζώα, ένα γαϊδουράκι και μια αγελάδα, εκτός από την πρακτική τους χρησιμότητα, το γαϊδουράκι να τους μεταφέρει και η αγελάδα να τους τρέφει, έχουν και μεταφορική σημασία, διότι μας θυμίζουν την «αλογίαν μας» κατά τον Νικόδημο τον Αγιορείτη, που σημαίνει ότι, αφού και τα άλογα ζώα κατάλαβαν την παρουσία του Θεού δημιουργού τους, του μικρού Χριστού, και ήρθαν κοντά του να τον ζεστάνουν με τα χνώτα τους, πόσο μάλλον εμείς τα λογικά πλάσματά του πρέπει να συνειδητοποιήσουμε το μεγάλο αυτό γεγονός της Γέννησης του Χριστού.

Επάνω από το σπήλαιο εικονίζεται ο ουρανός, από τον οποίο κατεβαίνει ακτίνα θεϊκού φωτός, στην οποία κρέμεται το αστέρι, σαν δροσοσταλίδα πάνω από το

Χριστό, ο οποίος ως Θείο Βρέφος ανακλίνεται σαβανωμένος μέσα στη φάτνη των αλόγων ζώων.

Το πρόσωπο που διακρίνεται για το μέγεθός του, είναι η Μητέρα του Θεού. Σε άλλες εικόνες εικονίζεται ξαπλωμένη με έκδηλη την κούραση στο πρόσωπό Της, σε άλλες μισοκαθισμένη, σε στάση ανάλαφρη, για να φαίνεται με τον τρόπο αυτό η έλλειψη πόνων και συνεπώς η παρθενική γέννηση του Παιδιού. Εικονίζεται και γονατιστή, στοιχείο δυτικής καταγωγής, με τα χέρια σταυρωμένα να προσκυνά το Θείο Βρέφος. Αλλού κάθεται σε θρόνο με το Βρέφος στα γόνατά Της, όπως τονίζει το τροπάριο: «*Παρθένος καθέζεται τα Χερουβίμ μιμουμένη βαστάζουσα εν κόλποις Θεόν Λόγον σαρκωθέντα*». Το «*καθεζόμενον*» δηλώνει πάντοτε στη θεολογία μας μία βεβαιότητα. Ένθρονος είναι μονάχα ο Χριστός ή η Παναγία. Η Παρθένος Μαρία έχει πάντοτε στο κεφάλι της και στις δύο πλάτες, οκτάκτινα αστεράκια. Τα τρία οκτάκτινα αστεράκια δηλώνουν ότι η Παναγία ήταν Παρθένος προ, κατά και μετά τον τόκο και το τέταρτο οκτάκτινο αστεράκι σημαίνει το μυστήριο της όγδοης ημέρας, η οποία αρχίζει με τη Γέννηση του Χριστού.

Η γέννηση του Χριστού- Τοιχογραφία από το Πρωτάτο Αγίου Όρους 13ος αι. μ.Χ.

Στο πάνω μέρος της εικόνας είναι οι άγγελοι, τρεις αριστερά σε στάση και άλλοι τρεις με τα φτερά ανοιχτά και τα χέρια σε δέηση προς τον γεννηθέντα Χριστό,

ενώ τέταρτος δεξιά συνομιλεί με έναν βοσκό και ευαγγελίζεται *«χαράν μεγάλην, ήτις έσται παντί τω λαώ»*. (Λκ. 2,10). Ο βοσκός αυτός ακούει έκθαμβος τον άγγελο, ενώ ένας άλλος βοσκός παίζει φλογέρα και εναρμονίζει τη μουσική του με τη μουσική των αγγέλων, οι οποίοι ψάλλουν το *«δόξα εν υψίστοις Θεώ, και επί γης ειρήνη, εν ανθρώποις ευδοκία»*. (2, 13-14). Οι βοσκοί προεικονίζουν τις απαρχές της Εκκλησίας των Ιουδαίων. Αν παρατηρήσουμε προσεκτικά τους αγγέλους, θα δούμε ότι όλοι φορούν στα μαλλιά τους μια κορδέλα, που σημαίνει σύνεση και περίσκεψη, συμμάζεμα του εαυτού τους μετά από την πτώση του Εωσφόρου. Σε αυτό το γεγονός αναφέρεται και ο ιερός Χρυσόστομος, όταν στη Θεία Λειτουργία ακούμε το *«στώμεν καλώς, στώμεν μετά φόβου»*. Ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός λέει ότι οι άγγελοι μετά από αυτό το γεγονός είναι αμετάπτωτοι προς την αμαρτία.

Κάτω από τους Αγγέλους εικονίζονται οι τρεις Μάγοι, άλλοτε έφιπποι και άλλοτε πεζοί. Μάγοι σημαίνει σοφοί άνθρωποι. Οι Μάγοι έχουν διαφορετικές ηλικίες, (νέος, μεσήλικας, γέροντας), ενώ τα άλογα τους έχουν διαφορετικό χρώμα το καθένα, (άσπρο, μαύρο και κόκκινο). Με τον τρόπο αυτό τονίζεται ότι ο Χριστός είναι υπόθεση όλων των ανθρώπων ανεξάρτητα από ηλικία και κοινωνική θέση. Ως δώρα προσέφεραν *«χρυσόν και λίβανον και σμύρναν»*, (2,11) ο χρυσός προσφέρθηκε στο Χριστό ως βασιλέα, ο λίβανος ως θεό, και η σμύρνα, με την οποία άλειψαν τους νεκρούς πριν από την ταφή, ως άνθρωπο. Οι Μάγοι αντιπροσωπεύουν τους ειδωλολάτρες, οι οποίοι θα αποτελέσουν την εκκλησία, που θα προέρχεται από τους εθνικούς.

Αξιοσημείωτη είναι και η θέση του Ιωσήφ στην εικόνα. Δεν εικονίζεται, όπως η Μητέρα του Θείου Βρέφους κοντά σε αυτό, αλλά βρίσκεται στην άκρη, διότι δεν είναι ο πατέρας του παιδιού, αλλά προστάτης της Αγίας Οικογένειας. Ο Ιωσήφ κάθεται στο κάτω μέρος της εικόνας, άλλοτε αριστερά και άλλοτε δεξιά, στηρίζοντας το κεφάλι του με το αριστερό του χέρι, συλλογισμένος για τα γεγονότα που συμβαίνουν. Δίπλα στον Ιωσήφ, στηριγμένος στο ραβδί του και τυλιγμένος με προβιά, βρίσκεται ένας γέρος τσομπάνης και φαίνεται σαν να ρωτά τον Ιωσήφ, τι του συμβαίνει. Σε μερικές εικόνες ο γέρος αυτός έχει μικρά κερατάκια ή μια μικρή ουρίτσα. Ο Ουσπένσκυ στο πρόσωπο του γέροντα βλέπει το Σατανά, που προσπαθεί να καλλιεργήσει στον Ιωσήφ την αμφιβολία. Στα απόκρυφα ευαγγέλια φέρεται να λέγει ο Σατανάς ότι «αν αυτό το ραβδί που κρατούσε στα χέρια του βλάστεινε, τότε ίσως και μια παρθένος θα μπορούσε να γεννήσει ένα παιδί». Πράγμα όμως που έγινε, δηλαδή το ραβδί βλάστησε, κι έτσι σε μερικές εικόνες εμφανίζουν το ραβδί με βλαστάρια.

Η γέννηση του Χριστού - Εγκαυστική εικόνα από τη Μονή Αγίας Αικατερίνης Σινά 7ος αι.

Στο άλλο άκρο, απέναντι από τον Ιωσήφ, παρουσιάζονται δυο γυναίκες, που ετοιμάζουν το λουτρό του νεογέννητου. Η μία, ηλικιωμένη, κρατά στην αγκαλιά της γυμνό τον Ιησού και με το χέρι της φαίνεται να δοκιμάζει τη θερμοκρασία του νερού, ενώ η άλλη, νέα στην ηλικία, αδειάζει νερό μέσα στην κολυμβήθρα. Αυτή η σκηνή είναι παρμένη από το απόκρυφο ευαγγέλιο του Ιακώβου, όπου αναφέρεται ότι στο στάβλο ο Ιωσήφ έφερε μια μαία και τη Σαλώμη, για να βοηθήσουν τη Θεοτόκο.

Γιατί ο αγιογράφος βάζει εδώ τη σκηνή του λουτρού; Τη βάζει για να δηλώσει ότι ο Χριστός ως άνθρωπος έπρεπε να περάσει από όλα τα ανθρώπινα στάδια, δηλαδή ακόμη και την διαδικασία του λουτρού, εκτός από την αμαρτία. Αν ο Χριστός δεν λούζονταν, δεν θα ήταν τέλειος άνθρωπος. Η Γέννηση του Χριστού αποτέλεσε προσφιές θέμα ποιητών, υμνογράφων αγιογράφων, αλλά και ζωγράφων.

<https://bit.ly/3Ftunrk>